

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Postsovětská střední Asie jako transnacionální region bez
přístupu k moři**

David Cihlář

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Mezinárodní vztahy – britská a americká studia

Bakalářská práce

**Postsovětská střední Asie jako transnacionální region bez
přístupu k moři**

David Cihlář

Vedoucí práce:

PhDr. David Šanc, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

Poděkování

Chtěl bych poděkovat PhDr. Davidu Šancovi, Ph.D. za vedení mé bakalářské práce, za jeho cenné rady a odborné připomínky. Moje poděkování patří rovněž všem, kteří mě při psaní mé práce podporovali.

Obsah

Úvod	2
1. Vymezení regionu (postsovětské) Střední Asie.....	4
1.1. Geografické vymezení	4
1.2. Historicko-politický vývoj v regionu Střední Asie	5
1.3. Projevy hegemonie v regionu.....	11
2. Postsovětská střední Asie jako geograficky uzavřený region -strategie a řešení.....	13
2.1. Kazachstán	15
2.2. Uzbekistán	17
2.3. Turkmenistán.....	18
2.4. Kyrgyzstán.....	20
2.5. Tádžikistán	21
3. Postsovětská střední Asie jako transnacionální region.....	23
3.1. Integrace a konkrétní integrační projekty v regionu.....	23
3.1.1. Šanghajska organizace pro spolupráci.....	25
3.1.2. Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti.....	29
3.1.3. Euroasijské ekonomické společenství	31
3.1.4. Organizace Středoasijské spolupráce	35
3.1.5. GUUAM	37
Závěr	39
Seznam použité literatury a pramenů	42
Resumé.....	47

Úvod

Oblast Střední Asie byla napříč historií místem, kde docházelo ke střetávání různých mocností. S dějinným vývojem se měnila i strategická důležitost tohoto regionu. V časech středověku touto oblastí vedla strategicky a ekonomicky významná Hedvábná stezka spojující východ se západem, z čehož tamní samosprávné celky velmi profitovaly. Naopak v pozdějších dobách se toto rozlehlé území stalo místem soupeření koloniálních velmocí. Od 19. století započala v tomto regionu ruská dominance, která zde setrvala do rozpadu Sovětského svazu, jehož integrální částí byly současně existující státy – Kazachstán, Turkmenistán, Tádžikistán, Uzbekistán a Kyrgyzstán. Právě těchto pět středoasijských republik je předmětem této práce. Geografická poloha Střední Asie určuje mnoho faktorů, které jsou pro tento region, nejen pro postsovětskou část, charakteristické. Jak je již uvedeno v názvu práce, oblast Střední Asie je transnacionálním politickým regionem. Z teoretického hlediska, tak jak ho definuje ve své publikaci Bořivoj Hnízdo (1995), se transnacionálním regionem rozumí oblast (v rámci jednoho panregionu) o dvou či více státech, které mají podobné politické, ekonomické, historické či etnické charakteristiky. To může být dáno tím, že kdysi tyto státy tvořily jeden širší politický celek. Takové státy mají potenciál získat přes vzájemnou spolupráci významnější vliv na mezinárodní scéně. Dalším aspektem Střední Asie, který je určen geografickým umístěním, je skutečnost, že nemá přístup k volnému moři. Uzavřenými státy (*landlocked states*), jejichž kritéria postsovětské středoasijské republiky splňují, jsou suverénní státy, jejichž teritoria jsou obklopeny výhradně pevninou, nebo se jejich hranice dotýkají uzavřených vodních ploch (případ Kaspického moře). Tyto charakteristiky jsou nedílným zdrojem současného stavu a východiskem budoucího vývoje.

Cílem práce s ohledem na její název je zjistit, jakým způsobem se tyto střeđoasijské republiky vyrovnávají se skutečnostmi, které vyplývají z politicko-kulturní a geografické situace, jež je charakteristická pro tento region. Do jaké míry mají vlády a představitelé jednotlivých zemí zájem o využití historicko-kulturních podobností a do jaké míry jsou nakloněni prohlubování vzájemných vztahů a regionální integraci, nebo zdali se v rámci regionu neobjevují hegemonické snahy a tendence. Celá situace je pro tuto oblast ztížena absencí přístupu k otevřenému moři, a tedy může vzniknout jistá geografická uzavřenost regionu vůči okolnímu světu. Tato skutečnost totiž například značně zamezuje daným státům vybírat si s jakým státem či státy budou obchodovat, což právě dovoluje přístup k mezinárodním vodám. V tomto případě bude hlavní otázkou, jaké politiky a strategie uplatňují střeđoasijské státy za účelem eliminace této politicko-geografické nevýhody. Do situace vstupuje i role severního souseda Ruské federace, jež má v této oblasti, do které promítala svůj vliv skrz již zaniklý Sovětský svaz, stále v rámci geopolitického soupeření dominující postavení. I vztah mezi bývalým imperiálním centrem (v případě Ruska) a periferií (v případě postsovětské střední Asie) bude v rámci dvou zmíněných témat předmětem této práce.

Práce bude tvořit následující části. Obsahem první kapitoly je vymezení regionu postsovětské střední Asie, a to jak po geografické stránce, tak z pohledu historického vývoje. V obou případech je nutno nahlížet na zkoumaný region jako na součást Střední Asie jako širšího celku. Existuje totiž mnoho pojetí Střední Asie, o čemž padne zmínka ve stati práce. V rámci této kapitoly představuji i problematiku hegemonie. Tématem druhé kapitoly práce je absence přístupu k otevřenému moři. Tento politicko-geografický faktor přináší regionu a státům situované v něm jistý hendikep, jak je již výše zmíněno. Z toho vyvstává otázka, jakým způsobem a na základě jakých ekonomických či politických strategií se dotčené země s těmito podmínkami vyrovnávají. V rámci této kapitoly se budu snažit o zodpovězení této otázky. V poslední kapitole

rozeberu region postsovětské střední Asie jako transnacionální region, a jak se tento teoretický pojem promítá do politické praxe pěti středoasijských republik. Představím několik integračních projektů a pokusím se nastínit, do jaké míry je integrace v rámci regionu úspěšná či jakou má podobu.

1. Vymezení regionu (postsovětské) Střední Asie

1.1. Geografické vymezení

Abychom pochopili geografické vymezení zkoumané oblasti, je potřeba ji zasadit do širšího kontextu a zmínit obsáhlejší pojetí zeměpisného pojmu Střední či Centrální Asie. V odborné literatuře či debatách existuje mnoho definicí určujících, kam až dosahují hranice regionu Střední Asie. Neexistuje tedy jednoznačná definice.

Německý přírodovědec a geograf Alexander von Humboldt definoval Střední Asii jako oblast rozprostírající se mezi 39,5° a 49,5° severní šířky, což je pás území zahrnující s jistou rezervou bývalé postsovětské republiky s tím, že západní hranice je dána pobřežím Kaspického moře a hranice východní není zřetelně definována. S dalším pojetím přichází ruský cestovatel Nikolaj Michajlovič Prževalskij (Převalskij), který rozlišuje dva geografické pojmy – Střední Asie a Centrální Asie. Součástí prvně zmíněné oblasti jsou dnešní republiky Turkmenistán, Uzbekistán, Tádžikistán, Kyrgyzstán, jižní část Kazachstánu, část západočínského Sin-t'iangu (tehdejší východní Turkestán) a rovněž západní část Tibetu. Součástí Centrální Asie by měla být část Kazachstánu, Burjatsko (republika Ruské federace), Mongolsko se sousedícím územím náležící Číně a východní část Tibetu. Daleko uchopitelnější pojetí oblasti Střední Asie pramení ze stránek Velké sovětské encyklopedie vydané roku 1975.

Ta uvádí, že území Střední Asie je složeno z Uzbecké, Kyrgyzské, Tádžické a Turkmenské sovětské socialistické republiky. Co se týče pátého Kazachstánu, dle této sovětské definice je Střední Asii přisuzována jenom jeho jižní část. Daleko širší pojetí udává mezinárodní kulturní organizace UNESCO, která ve své kulturní definici Střední Asie zařazuje do této oblasti 5 postsovětských středoasijských republik, východní část Íránu, severní území Afghánistánu, severozápad Indie, čínskou provincii Sin-t'iang a Mongolsko (Kokaisl a kol. 2007: 6).

Od rozpadu Sovětského svazu v roce 1991 bývá pojem Střední Asie ztotožňován s teritoriem, na kterém se rozprostírá pět bývalých sovětských republik. Jedná se tedy o oblast historického Západního (Ruského) Turkestánu. Geografická definice Střední Asie se tedy měnila v průběhu dějinného vývoje. Jedná se především o vymezení historického charakteru nežli vysloveně geografického (Roux 2007: 5). Nicméně, jak je již uvedeno v hlavním titulku práce, objektem zkoumání z geografického hlediska je postsovětská část – tedy 5 bývalých republik Sovětského svazu. Za účelem jistého ujasnění a pochopení problematiky je proto v rámci této práce používán přívlastek „postsovětská“. Toto pojetí Střední Asie navíc geograficky reprezentuje celé státy, a nikoliv pouze regiony či územní části (např. Číny), jak tomu je u širších pojetí.

1.2. Historicko-politický vývoj v regionu Střední Asie

Strategický význam oblasti Střední Asie se v průběhu historie měnil. Proto je důležité věnovat část této práce dějinné linii této oblasti vklíněné mezi bývalými i současnými mocenskými centry a impérii. Historický vývoj Střední Asie sahá do dávných dob. Tento prostor je od prvních zmínek důležitým migračním koridorem mezi světovými stranami. Pro převažující část národnostního formování ve Střední Asii je příznačná strukturální nestálost a proměnlivost. To bylo dáno kočovným způsobem života společností obývajících a přicházejících

do této oblasti. Jejich mísením a přetvářením navíc vznikaly často etnicky velmi nesourodé a rozmanité skupiny (Pargač – Vrhel 2009: 7).

Přítomnost významných státních celků se datuje od dob starověku. Rozkládala se zde například Chórezmská říše, jež na území dnešní Střední Asie existovala do invaze Mongolů, nebo sem zasahovala Perská říše. V průběhu 4. století n. l. se do oblasti začaly dostávat kmeny turkického původu.

Důkazem, že region Střední Asie měl tranzitní charakter, byla tzv. Hedvábná stezka, která byla důležitou obchodní trasou spojující Dálný východ s Evropou. Po její trase vznikala ekonomicky a kulturně významná centra (např. Buchara, Kašgar, Samarkand), která díky své poloze bohatla. Svůj význam si tento koridor zachoval do 15. století, kdy se obchodní trasy s rozvojem mořeplavby přesunuly na moře. S úpadkem Hedvábné stezky přichází i politický a ekonomický úpadek oblasti Střední Asie (Horák 2008: 18).

Určujícím faktorem pro budoucí vývoj se stal příchod arabského etnika na přelomu 7. a 8. století. Následkem byl počátek šíření islámského náboženství, které s sebou Arabové do regionu přenesli (Naxera 2011: 339).

Střední Asie byla objektem dvou významných vojenských výbojů. Ve 13. století provedla do tohoto území invazi tzv. Zlatá Horda pod vedením Čingischána, který si dokázal podrobit Kyrgyzy s Ujgury a rozvrátil Chórezmskou říši. Tím získali Mongolové kontrolu nad většinou území Střední Asie. Během období mongolské hegemonie vznikaly v oblasti jednotlivé mongolské chanáty a islámské náboženství bylo upevňováno (Roux 2007: 230-234, 249). V následujícím století ho nahradila vojska dobyvatele turkického původu Tamerlana (Timura Lenka), který si centrem své říše, rozkládající se na území dnešního Uzbekistánu, Turkmenistánu, Íránu a Afghánistánu, zvolil město Samarkand ležící v dnešním Uzbekistánu (Tauer 1984: 175).

V průběhu raného novověku došlo ke vzniku tří důležitých státních celků a kulturních center zároveň. Jednalo se o Bucharický chanát, Chivský chanát a Kokandský chanát. Tyto útvary byly do velké míry uzavřené a kontakty s ostatními civilizacemi a světem udržovaly ojediněle. To bylo dáno geografickou vzdáleností a relativní uzavřeností regionu, kterou představují vysoké hory a rozlehlé pouště. Se ztrátou perspektivy v podobě tranzitního významu, který byl dán obchodním koridorem mezi západem a východem, se oblast Střední Asie stává periferií geopolitických zájmů. Tento stav setrval až do 19. století (Horák 2008: 44). Na území dnešního Kazachstánu se rozprostíral tzv. Kazašský chanát, k jehož zformování došlo v druhé polovině 15. století. Osidlovatelé kazašské stepi se vyznačovali spíše kočovným způsobem života (Pargač – Vrhel 2009: 10, 14 – 15).

Do hledáčku světových mocností se Střední Asie znovu dostává v průběhu 19. století v rámci tzv. Velké hry o Střední Asii¹ mezi Velkou Británií a carským Ruskem. Ruské i britské expedice začaly do této oblasti pronikat již v 18. století, přičemž jejich hlavním účelem byl obchod. Nicméně posléze zde našly obě mocnosti i zájmy politické a Střední Asie se měla stát místem geopolitické hry mezi dvěma silnými aktéry (Horák 2008: 44 – 45). Po Krymské válce (pro Rusko neúspěšné) probíhající v 50. letech 19. století se orientace Petrohradu na středoasijský prostor zintenzivnila. Vedle Kavkazu soustředilo ruské impérium své vojenské invaze na území tří výše zmíněných chanátů (Horák 2005: 19). Kazašského chanátu na severu se Rusko zmocnilo již v první polovině 19. století. Ten se posléze stal součástí ruského impéria (Pargač – Vrhel 2009: 70). V druhé polovině 19. století mělo carské Rusko v podstatě plnou kontrolu nad většinou středoasijského prostoru, jak ho vnímáme dnes. Chanáty Kokandský, Chivský a Bucharický se de facto staly ruskými provinciemi (Horák 2008: 46 – 47). Správa

¹ Jednalo se o geopolitický konflikt, který v 80. letech 19. století vyvolal tzv. afghánskou krizi, jež mohla vést k přímému ozbrojenému konfliktu mezi Ruskem a Velkou Británií na území dnešního Afghánistánu. Situace byla zklidněna tzv. londýnským protokolem, který ustanovil sféru vlivu obou mocností. Na základě tohoto aktu spadla většina oblasti Střední Asie do rukou Ruska (Horák 2005: 19).

nad získanými územními celky podléhala generálnímu guvernérovi se skutečností, že Buchaře a Chívě byla dovolena jistá míra autonomie. Okupace z ruské strany měla poměrně modernizační a koloniální charakter, který byl představován udržováním pořádku a těžbou tamních nerostných zdrojů (Roux 2007: 321 – 322). K intenzivnějšímu osidlování oblasti Západního Turkestánu ruským etnikem začalo docházet v 90. letech. Do této doby se Moskva spokojila s vojenskou přítomností. Nicméně do kazašské stepi proudilo ruské obyvatelstvo o něco dříve. Během necelého prvního čtvrtstoletí proniklo do oblasti kolem 2 milionů ruských osadníků. Proti ruské nadvládě a silícímu osidlování se objevovaly protikoloniální nálady a síly vedené tzv. džadídisty (Naxera 2011: 341). Místní obyvatelé přijímali postupné osidlování jejich území negativně, což se posléze promítlo do vztahů mezi jimi a Rusy. Výjimkami byly Buchara a Chíva, kde byla ruská přítomnost brána poměrně pozitivně, což bylo zřejmě dáno spravedlivějším způsobem správy nad těmito dvěma celky. Tamní obyvatelstvo dokonce stále více požadovalo přechod do silnějšího ruského područí (Horák 2008: 52).

V průběhu 1. světové války se vztah Ruska se středoasijskou periferií vcelku rozvolnil. Došlo k několika povstáním a pokusům o vytvoření nezávislých států². Vedle toho mezi sebou vedli konflikt domácí aktéři. Garantem relativní stability byla stálá přítomnost ruských vojenských jednotek. Mezi lety 1918 – 1920, kdy probíhala na území Ruska občanská válka, získali vojenskou kontrolu nad středoasijským prostorem bolševici (Naxera 2011: 341). Těm se podařilo potlačit jakékoliv protibolševické tendence a snahy o udržení si autonomie. Nastal počátek vojenské, ekonomické a politické závislosti tohoto prostoru na ruské správě. Podoba koloniální správy nad znovuzískanými teritorii byla velmi

² Během oslabení ruského vlivu v regionu došlo k vytvoření několika nezávislých státních celků. Jednalo se o Turkestánskou republiku v Ašchabadu, Turkestánskou autonomii (Kokand) či autonomní oblast v Turkestánu pod vládou hnutí Alaš (Horák 2008: 53).

centralizovaná. Území³ byla posléze přiřčleněna k vznikajícímu Sovětskému svazu a v roce 1936 byly vytvořeny jednotlivé sovětské středoasijské republiky v hranicích, v jakých existují tyto celky dodnes. Státní hranice měly být nakresleny podle národnostního principu, což bylo Leninovou ideou (Horák 2008: 54 – 55). Muslimové ve Střední Asii velmi uvítali pád carského zřízení v Petrohradě. V bolševické revoluci spatřovali pozitivní budoucnost, jelikož komunistická ideologie brojila i za zájmy kolonizovaných národů světa. Nicméně Rusové a posléze i bolševici viděli islám jako zpátečnické náboženství a muslimy⁴ jako příslušníky feudální společnosti. Tento předsudek předznamenal budoucí chování Rusů vůči středoasijským národům (Roux 2007: 328 – 329). Nově vzniklé středoasijské sovětské republiky byly vystavěny silné vlně rusifikace. Spolu s ruským jazykem se měla šířit ruská kultura, což mělo stírat národnostní rozdíly ve vznikající sovětské společnosti (Roux 2007: 331). Vedle toho proudilo s narůstající intenzitou do středoasijského prostoru ruské etnikum⁵, jež mělo představovat, a později i představovalo místní národní elitu. Hospodářství, které bylo založené především na dotačních programech z centra, získalo silně centralistickou podobu. Z ekonomického hlediska měla tato kremelská politika na tento region pozitivní dopady. Pro hospodářsky slabé středoasijské republiky to znamenalo vybudování nové infrastruktury a průmyslu či nastartování ekonomiky v plánovacím režimu (Horák 2008: 55).

Období sovětské nadvlády ve srovnání s předešlou carskou érou se neslo ve znamení silnějšího pouta mezi centrem a periferií. Kolonizační správa carského Ruska představovala spíše vojenský dohled nad dobytými územími. Sovětský

³ Původně došlo k zachování prvobytných administrativních útvarů. Chanáty Bucharský a Chivský se staly republikami v průběhu roku 1920. Správy nad těmito republikami byly svěřeny džadídům, kterých se ale následně komunisté zbavovali (Roux 2007: 330).

⁴ Příslušníci muslimského vyznání se dostali do pro Rusy nižší společenské kategorie také z důvodu jejich slabé či žádné angažovanosti v lokálních komunistických stranách (Roux 2007: 330).

⁵ Nejvíce se řízená migrace Rusů do regionu Střední Asie dotkla Kazachstánu, kde se původní etnikum stalo menšinou. Pro srovnání, v roce 1926 žilo na území Kazachstánu 30 % obyvatel evropského původu. V roce 1936 došlo k vyrovnání podílu počtu původních obyvatel a evropských imigrantů. Po sčítání v roce 1970 se zjistilo, že podíl Rusů a Ukrajinců dohromady představuje 57 % populace Kazachstánu (Roux 2007: 331).

svaz se stal iniciátorem a realizátorem vzniku komplexního systému, který řešil vše od politických po společenské otázky. Střední Asie se na toto období trvající přes padesát let stala integrální součástí tohoto euroasijského státního útvaru, který významně ovlivňoval mezinárodní politiku během studenoválečného bipolárního uspořádání světa (Horák 2008: 56).

Rozpad Sovětského svazu, ke kterému formálně došlo 8. prosince 1991 podepsáním tzv. bělověžské dohody nedaleko běloruského Brestu, znamenal pro Střední Asii novou budoucnost a naději. Všech pět středoasijských sovětských socialistických republik vyhlásilo nezávislost na ještě stále existujícím Sovětském svazu (kromě Kazachstánu, který vyhlásil samostatnost jako poslední) v průběhu roku 1991. Nově vzniklé státy tím získaly svobodu a možnost si zvolit směr, jakým se chtějí nadále ubírat. Jejich budoucnost však byla velmi nejistá, jelikož po více než jedno století byl region silně připoután k Rusku. Tato historická skutečnost vytvořila relativní závislost (především ekonomickou) regionu na bývalém centru. Na povrch vypluly nezanedbatelné rozdíly v surovinové výbavě mezi jednotlivými středoasijskými státy. Například zemi jako Kazachstán, který je poměrně bohatý na nerostné zdroje, půjde o něco snáze se ekonomicky emancipovat, než zemi jako Kyrgyzstán, jehož rozpočet byl podstatněji více závislý na sovětském přerozdělovacím systému financí. Dále znovuožily etnické či klanové konflikty, jež byly sovětskou přítomností zakonzervovány. V některých případech se staly roznětkou pro vyvolání občanské války⁶. Na scénu se vrací i obraz Střední Asie jako místo střetávání světových či regionálních mocností, jejichž motivem je mimo jiné získání přístupu k tamnímu nerostnému bohatství (Roux 2007: 335 – 336).

⁶ Občanská válka vypukla například v Tádžikistánu (1992 – 1997). K etnickým konfliktům došlo na území Kyrgyzstánu (1990, 2010) (Horák 2005: 151, 180).

1.3. Projevy hegemonie v regionu

S rozpadem Sovětského svazu vzniklo z geopolitického hlediska v postsovětské části Střední Asie mocenské vakuum. Nástupnické Rusko pod vedením Borise Jelcina vyklidilo své pozice v tomto regionu, jenž byl téměř po 150 let periférií jednoho regionálního hegemona. Tím se otevřel prostor pro nové nastavení rovnováhy moci ve Střední Asii. Od získání nezávislosti pěti středoasijských států se u některých z nich objevily ambice či potenciál stát se regionálním lídrem. Jsou jimi Uzbekistán a Kazachstán (Horák 2011).

Hegemonie ze strany Uzbekistánu má více formu ambicí než reálnou podobu. Je však součástí postsovětského vývoje regionu. Myšlenka „uzbecké dominance“ je dána historicky. Již během ruské koloniální správy byl Taškent hlavním městem (v rámci turkestánské gubernie). Během sovětské éry byla rovněž patrná poněkud silnější role Uzbecké SSR v rámci regionu⁷ (Rosset – Svarin 2014: 251 – 252). Uzbekistán (např. na rozdíl od Kazachstánu) se mohl začít chovat sebevědomě již na samotném počátku rozpadu Sovětského svazu a také otevřeněji, jelikož na jeho území žije početně zanedbatelná ruská menšina a dokázal se vymanit z ruského vlivu. Zájem Taškentu o získání role silného regionálního hráče se například promítl do přístupu, který uplatňuje vůči sousednímu Kyrgyzstánu a Tádžikistánu. Během tádžické občanské války, která donutila Taškent navýšit vojenské kapacity, získal jak ze strany Ruska, tak i Západu, nálepku jakéhosi „policisty Střední Asie“ (Rosset – Svarin 2014: 254).

Nezanedbatelnou výhodou Uzbekistánu je, že nemá společné hranice s regionálními velmocemi Ruskem, Čínou i Íránem. S nabytím nezávislosti na počátku zdědil důležitá kulturní a tradiční centra (Buchara a Samarkand), která

⁷ Tádžikistán vznikl v rámci 1924 jako „pouhá“ autonomní jednotka v rámci Uzbecké SSSR. Tato historická skutečnost se promítá do současných vztahů těchto dvou zemí. Tádžikistán vnímá, že Uzbekistán, kde leží hlavní centra tádžické kultury Buchara a Samarkand, má tendence zpochybňovat tádžickou státnost. Na druhou stranu Uzbekistán se staví do role jakéhosi staršího bratra (Rosset – Svarin 2014: 252).

jsou spjata s historickým vývojem regionu. Taškent se sám sebe otevřeně považuje za současné jádro Střední Asie. Výhodnou geopolitickou („pivotální“) pozici země potvrzuje i přístup Spojených států, které se prostřednictvím Uzbekistánu snažily či pravděpodobně nadále snaží uplatnit svůj vliv v regionu. Svými aspiracemi o získání pozice hegemonu se Uzbekistán snaží vyvážit či omezit vliv Moskvy, která ho projektuje skrz různé regionální integrační projekty a uskupení. Na většině z nich se proto Taškent odmítá podílet a obrací se na Západ (např. poskytnutím svého území americkým jednotkám v letech 2001 – 2005) (Deyermond 2009: 162 – 164).

V rámci pohledu na region postsovětské Střední Asie jako na prostor, kde mezi sebou soupeří jednotlivé státy, nelze opomenout Kazachstán. Nicméně i přesto, že Kazachstán hraje klíčovou roli v bezpečnostních otázkách regionu a je pravděpodobně nejsilnější středoasijskou ekonomikou, nelze ho považovat čistě za aktéra s hegemoniálními aspiracemi. Lze tomu porozumět při pohledu na geografické umístění Kazachstánu, který je de facto vklíněný mezi Ruskou federací a Čínou, které se do jisté míry angažují v domácí politice tohoto státu (např. investováním do energetického sektoru). V porovnání s Uzbekistánem, Kazachstán nemá takovou vojenskou sílu, aby se dal pokládat za regionálního hegemonu či aspiranta. Po rozpadu Sovětského svazu se mu nedostalo takového vojenského dědictví jak v případě Uzbekistánu. Taškent považuje Astanu za svého silného konkurenta a soupeře v rámci regionu, a to zejména po rozvázání blízkých vztahů se Spojenými státy, které se nyní orientují právě na severního souseda a považují ho za silný stát ve středoasijském prostoru (Deyermond 2009: 165 – 166).

2. Postsovětská střední Asie jako geograficky uzavřený region – strategie a řešení

Problematice uzavřených států se na teoretické bázi věnuje ve své publikaci Martin Ira Glassner (1970). Termín *land-locked*, tedy uzavřený, znamená absenci jakéhokoliv přístupu k moři. Stát je tedy čistě vnitrozemským. Zároveň zmiňuje i termín tranzitní země (*transit state*), jež je prostorem, kterým proudí zboží či lidé z jednoho státu do druhého. Také se může jednat o stát, přes který probíhá obchod mezi čistě uzavřenými státy, nebo na jedné straně mezi státem uzavřeným a na straně druhé státem, jenž přístup k moři má (Glassner 1970: 2 – 3).

Glassner charakterizuje uzavřené státy na základě geografického, historického, politického a ekonomického faktoru. Co se týče geografického faktoru, uzavřené státy jsou obvykle situované ve vnitrozemí světových kontinentů. Některé jsou však více vnitrozemské (uzavřené) než ostatní (Glassner 1970: 4). V případě postsovětské střední Asie můžeme zmínit oba příklady uzavřenosti. Jsou mezi nimi extrémně uzavřené země Kyrgyzstán, Tádžikistán a Uzbekistán, který je dokonce klasifikován jako *double-locked state*⁸, a Kazachstán nebo Turkmenistán, jež jsou při pohledu na mapu o něco méně uzavřené. Mají totiž přinejmenším přístup ke Kaspickému moři a tedy snadnější přístup k mezinárodním vodám přes kanály spojující Kaspické moře s Černým (Volžsko-donský průplav) nebo Baltickým moře (Volžsko-baltský průplav).

Historický faktor vysvětluje, jak může uzavřený stát vzniknout. Před rokem 1914 na světě existovaly pouze čtyři nezávislé státy⁹, které se dají klasifikovat jako uzavřené (Glassner 1970: 1). To je dáno tím, že v oné době stále ještě

⁸ Sousední státy Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán, Afghánistán a Turkmenistán jsou rovněž uzavřené.

⁹ Bolívie, Paraguay, Etiopie, a Afghánistán (Glassner 1970: 1).

existovaly mnohonárodnostní říše či impéria (v našem případě carské Rusko a posléze Sovětský svaz), jejichž součástí byly dnešní suverénní státy, a která měla přístup k otevřenému moři. Se zánikem těchto administrativně-politických celků zároveň narůstá počet uzavřených států. I toto je situace postsovětské střední Asie. Středoasijské republiky získaly svou nezávislost s rozpadem Sovětského svazu, jenž přístup k otevřenému moři měl. Sovětská střední Asie tedy během sovětské nadvlády nepociťovala nevýhody (hlavně ekonomické) plynoucí z její geografické polohy tak, jako to vnímá dnes, jelikož byla součástí širšího hospodářského a přerozdělovacího systému, jenž do jisté míry negativní dopady geografické uzavřenosti regionu vyrovnával.

Ekonomické nevýhody plynoucí z geografické uzavřenosti státu mohou být ovlivněny socio-ekonomickým potenciálem země či stupněm jeho hospodářské vyspělosti. Například uzavřené státy na evropském kontinentě jsou poměrně bohaté (Švýcarsko nebo Lichtenštejnsko). Nicméně většina států, které jsou uzavřené, jsou klasifikovány jako rozvojové, a jsou uvedeny na seznamu tzv. *Landlocked Developing Countries* (LLDCs). To je i případ pěti středoasijských postsovětských republik (UN-OHRLLS 2017). Uzavřené státy jsou do velké míry závislé na zahraničním obchodu. V některých případech je obchod otázkou jejich existence. Rozvojové uzavřené státy, mezi které patří i středoasijská pětice, se vzhledem ke svému surovinovému bohatství obvykle soustředí na jeden či dva exportní artikly. To je činí ještě více závislé na ne vždy stabilním tržním prostředí. Dalším negativním dopadem uzavřenosti je, že většina uzavřených států má malou či žádnou kontrolu nad dostupností či provozní schopností infrastruktury mimo jejich území, která je klíčová pro jejich obchodování. Tato skutečnost je staví do pozice závislosti na okolních státech (Glassner 1970: 13 – 14).

Pro kategorii uzavřených států je obvykle příznačné, že jejich územní integrita či dokonce existence je determinována mocnějšími sousedy. Vzhledem k

nezbytnosti obchodovat se zahraničím jsou do velké míry závislé na infrastruktuře, která je pod kontrolou jiných států. V jejich zájmu je proto se sousedními zeměmi udržovat dobré vztahy (Glassner 1970: 14 – 15).

2.1. Kazachstán

Kazachstán je rozlohou největším uzavřeným státem vůbec. Geografická uzavřenost do značné míry ovlivňuje jeho chování a podobu zahraniční politiky. Strategie eliminující dopady jeho geografického umístění jsou následující: multi-vektorová zahraniční politika, využití rozličných tras (ropovodů) pro vývoz ropy, investování do dopravní infrastruktury v přímořských či tranzitních státech, a v neposlední řadě vlídný přístup či ochota k politice ústupků vůči zemím, přes jejichž území proudí jeho ropa. Již od své samostatnosti kazašští vrcholní představitelé veřejně deklarují, že jsou si vědomi geografického znevýhodnění, což je i zaneseno v klíčových státních dokumentech (Idan – Shaffer 2011: 249).

Orientace do více stran je charakteristické pro zahraniční politiku Kazachstánu. Od roku 1991 se Astana snaží navázat efektivní bilaterální vztahy vedle Ruska i s Čínou, Spojenými státy, Íránem nebo Tureckem, a přitom odmítá se stát výlučně součástí organizace či uskupení určující dominanci jednoho z výše zmíněných států. Kazachstán je nejenom členem bloku organizací vedených Ruskem (SNS, EEU, OSKB), ale spolupracuje i s NATO¹⁰ v rámci platformy Partnerství pro mír. Kazachstán se účastní vojenských cvičení po boku Ruska, NATO i v rámci Šanghajske organizace pro spolupráci. Ze strany Kazachstánu byla vždy patrná iniciativa pro regionální spolupráci, která podporuje a posiluje tranzitní význam. Stál například u zrodu Společenství

¹⁰ Spojeným státům se během války v Iráku dokonce dostalo vojenské podpory ze strany Astany (The Central Asia - Caucasus Analyst 2004).

nezávislých států, který doprovázel rozpad Sovětského svazu (Idan – Shaffer 2011: 250 – 251).

Hospodářství kazašského státu je vysloveně postaveno na vývozu tamních surovinových zdrojů, přičemž hlavním vývozním artiklem je ropa. Na jejím exportu stojí z většinové části státní rozpočet. Kazachstán vybudoval několik ropovodů na území sousedních států za účelem dostat svou vytěženou ropu k přístavům. Prvním byl v roce 2001 *Caspian Pipeline Consortium (CPC)*, který vede přes ruské území až k černomořskému přístavu Novorossijsk, a je nejvytíženější. Dalším je od roku 2005 *Atasu-Alashankou pipeline* vedoucí do Číny. Kazachstán rovněž exportuje svou ropu přes ropovod Baku – Tbilisi – Ceyhan nebo gruzínský přístav Batumi. S tím souvisí skutečnost, že již od začátku devadesátých let se Kazachstán soustředí prostřednictvím státem kontrolovaných institucí *KazTransGas* nebo *Kazakhstan State Investment Fund* na investování do infrastruktury ve státech, kudy proudí jeho ropa, a to zejména v Gruzii. Vlídňá politika Astany vůči svým sousedům se promítla v řešeních hraničních sporů s Ruskem, Čínou i Uzbekistánem, která proběhla velmi hladce. Podobně tomu bylo při procesu rozparcelování Kaspického moře, kdy územně vyhověla ruské straně. Dalším příkladem je i hladký a dlouhodobý pronájem kosmodromu Bajkonur nebo území Semipalatinského jaderného polygonu (Idan – Shaffer 2011: 251 – 252, 254).

V současnosti je jedním z hlavních témat vytvoření nové hedvábné stezky. Kazachstán tento dopravní projekt intenzivně komunikuje s čínskou stranou, která podněcuje k realizaci tzv. *Silk Road Economic Belt (SREB)*, jenž by měl posílit obchodní výměnu mezi Západem a Východem a zajistit stabilní pohyb zboží, investic či služeb ve Střední Asii. SREB by bezesporu podpořil přeshraniční obchod mezi středoasijskými státy, což by zvýšilo jejich otevřenost směrem k mezinárodnímu trhu. Kazašská vláda tuto iniciativu Pekingu velmi podporuje

s tím, že by se nesměl stát konkurenčním projektem vůči tzv. *New Silk Road*, se kterým přišly Spojené státy (The Central Asia – Caucasus Analyst 2015).

2.2. Uzbekistán

Z geopolitického hlediska je Uzbekistán nejideálnějším adeptem stát se regionální velmocí, jelikož splňuje podmínky příznačné pro mocenské centrum. Těmi jsou centrální poloha v rámci regionu Střední Asie (hraničí s ostatními čtyřmi středoasijskými republikami) a vysoký počet¹¹ obyvatel. Je důležité zmínit, že mnoho etnických Uzbeků¹² žije na území okolních států, což může opět posilovat vliv Taškentu v těchto zemích, a zároveň působit destabilizačně až konfliktně. Ekonomická stránka ještě geopolitický potenciál Taškentu utvrzuje. Uzbekistán se těší vysoké míře soběstačnosti v oblasti strategických surovin. Na jeho území se vyskytují bohatá naleziště zemního plynu či ropy (Horák 2006: 43). Nicméně nejsou až tak bohatá, aby Uzbekistán postavila do role hlavního regionálního vývozce, jak tomu je například v případě Kazachstánu. Export zemního plynu do okolních zemí netvoří významný podíl uzbeckého HDP. Většina této strategické suroviny je spotřebována uvnitř hranic (Idan – Shaffer 2011: 260).

Potencionální hospodářský rozvoj země brzdí charakter ekonomiky, která vykazuje známky státního rigidismu nejvíce ze všech států postsovětské Střední Asie. Centrální plánování ze strany státu dále doplňuje silná míra protekcionismu a korupce (Horák 2005: 43 – 44).

¹¹ V červenci roku 2016 tomu bylo necelých 29,5 milionů obyvatel, což z Uzbekistánu činí nejlidnatější středoasijskou zemi (CIA - The World Factbook 2017d).

¹² Především v Kyrgyzstánu (819 000) a Tádžikistánu (1 150 000) jsou početné uzbecké menšiny. Hodnoty jsou z července roku 2016 (CIA – The World Factbook 2017a; CIA – The World Factbook 2017b).

Silná geografická uzavřenost Taškentu situaci ztěžuje o to více. Jeho uzavřenost je unikátní¹³ tím, že je tzv. *double-locked country*, což znamená, jak již bylo zmíněno výše, že je obklopen státy, které rovněž nemají přístup k otevřenému moři. Geografická pozice Uzbeké republiky ovlivňuje její zahraniční politiku do značné míry. Uzbečtí představitelé otevřeně proklamují, že geografická uzavřenost zemi způsobuje vážné problémy, a že jejich zájmem je eliminovat uzavřenost regionu realizací obchodních dopravních koridorů. Toto úsilí se v praxi projevilo členstvím Taškentu v uskupení GUUAM. Geografické umístění jednoznačně ztěžuje Uzbekistánu možnost vymanit se z relativního vlivu Ruské federace, jelikož její trh je jeden hlavních odbytišť uzbeckého vývozu. Původní dopravní infrastruktura vystavěná ještě za existence Sovětského svazu předurčuje, jakým směrem vedou, a jistě ještě delší dobu povedou obchodní cesty z Uzbekistánu. Za klíčový se považuje i vztah ke Kazachstánu, který je pro Uzbekistán hlavním tranzitním státem, spojujícím jej s Ruskem či Evropou. Dokladem toho, že si to Taškent uvědomuje, je řešení hraničních sporů s jeho sousedy. Zatímco ve sporu s Kyrgyzstánem dohody o přesném vymezení hranic stále dosaženo nebylo, uzavření dohody s Kazachstánem, se kterým sdílí daleko delší úsek hranic, nemělo dlouhého trvání. (Idan – Shaffer 2011: 260 - 262).

2.3. Turkmenistán

Turkmenistán je druhou největší středoasijskou zemí, nicméně jeho obyvatelstvo¹⁴ není početné. I přesto, že na jeho území docházelo k těžbě nerostných surovin, jednalo se o jednu z nejméně rozvinutých republik Sovětského svazu. Během sovětské éry byly hranice s Íránem a Afghánistánem

¹³ Dalším případem *double-locked country* je Lichtenštejnsko.

¹⁴ V červenci roku 2016 přibližně 5 300 000 obyvatel (CIA – The World Factbook 2017c).

zcela uzavřené. V devadesátých letech se jejich otevřením stal Turkmenistán geostrategicky významnějším, jelikož právě přes jeho území je snadný přístup ze středoasijského prostoru na Blízký východ, se kterým Ašchabad navázal interakci (např. výstavba železnice mezi turkmenským Tedženem a íránským Mašhadem). Turkmenistán je podobně jako sousední Uzbekistán bohatý na nerostné bohatství. Zatímco na západě jsou naleziště ropy, v jižní části zase zemního plynu. Překážkou pro efektivní vývoz těchto cenných komodit je špatný stav infrastruktury¹⁵. Jedinému spojení se světovým trhem se Ašchabadu dostává přes Rusko, kam vede plynovod. Moskva však nemá ani trochu zájem podporovat konkurenci na trhu. V tomto ohledu je tedy Ašchabad pod jejím vlivem. Východiskem by bylo vybudování nových tras pro přepravu svého plynu, nicméně to se zdá být zatím nereálné. Potencionální (a zřejmě nejméně nákladná) trasa by mohla vést přes Írán, což jde proti zájmům hlavního donátora Spojených států. Cesta přes Afghánistán a Pákistán je nemožná z důvodu nestabilní situace v oblasti. Varianta podvodního potrubí přes Kaspické moře zase blokuje stále nejasný status této vodní plochy. Do hry vstupuje i charakter turkmenského režimu, který je do velké míry uzavřený až izolacionistický. Jeho pozice je na mezinárodním poli neutrální. Neutrální status, který byl oficiálně schválen v roce 1995 na půdě Valného shromáždění OSN, Ašchabadu bezesporu znemožňuje se v regionu mocensky či jinak prosadit (Horák 2005: 81 – 83).

V lednu roku 2016 Ašchabad oznámil dokončení tzv. *East – West pipeline*, který vede z východní části Turkmenistánu k břehu Kaspického moře. Plynovod otevírá možnost transportovat plyn (na Západ) mimo jiné i přes území Íránu. Reakce Teheránu na úspěšné dokončení plynovodu jsou pozitivní. Íránský prezident Hasan Rúhání při návštěvě Turkmenistánu v březnu roku 2015 oznámil, že vítá turkmenské snahy o směřování svého plynu do jiných zemí. Existuje tedy možnost, že možná trasa na Západ povede přes území Íránu a

¹⁵ Dalším problémem se jeví špatné vzájemné vztahy se sousedním Uzbekistánem, přes jehož území vede většina dopravních cest. Důkazem jsou striktní vízová pravidla mezi oběma zeměmi (Snow – Faye a kol. 2003: 79).

Turecka. Uskutečnění takového projektu jde proti zájmům Ruska¹⁶, které je hlavním vývozcem zemního plynu do Evropy (The Central Asia - Caucasus Analyst 2016b).

2.4. Kyrgyzstán

Kyrgyzstán je druhým nejvzdálenějším uzavřeným státem od otevřeného moře (vzdálenost k nejbližšímu přístavu činí více než 3 600 km). Jeho výstřední geografická uzavřenost je navíc doplněna extrémně členitým terénem a vysokou nadmořskou výškou. Tyto geografické faktory velmi komplikují fungování státu po všech stránkách. K tomu můžeme přičíst i pokračující hraniční spory s Uzbekistánem a Tádžikistánem, což Kyrgyzstán uzavírá o něco více. Napjaté vztahy s dvěma zmíněnými sousedními státy dovolují Biškeku využívat stále ještě původní sovětskou infrastrukturu pouze přes hraniční spojení s Kazachstánem a Čínou. Velmi zanedbaný stav tamních komunikací je dalším negativním faktorem pro funkčnost státu (Snow – Faye a kol. 2003: 73).

Země navíc nevlastní valné množství přírodních zdrojů, jak tomu je u předchozích tří států. Jedinou strategickou surovinou, která staví Biškek do výhodnější pozice, je voda, která vyvěrá na území horského masívu Pamír a pohoří Ťan – Šan. Zdroje a distribuce pitné vody jsou významným tématem ve středoasijském regionu. Nicméně vzhledem k tomu, že voda je jediným důležitým artiklem, Kyrgyzstán je existenčně závislý na dovozu ostatních strategických surovin. Této slabiny velice využívá sousední Uzbekistán¹⁷. Kyrgyzstán se ukázal být zranitelný i v geopolitice. Při narovnávání hranic se

¹⁶ Ruská federace sází na skutečnost, že se turkmenský plyn dostane do Evropy pouze za předpokladu, že bude realizován plynovod skrz Kaspické moře. Takový projekt by totiž vyžadoval souhlas Moskvy (The Central Asia - Caucasus Analyst 2016b).

¹⁷ Taškent přerušil dodávky zemního plynu do sousedního Kyrgyzstánu ve dvou případech. Poprvé se tak stalo v roce 1993, kdy Biškek zavedl jako první postsovětská země svou vlastní měnu. V roce 1998 to byla reakce na přistoupení Kyrgyzstánu do Světové obchodní organizace (Snow – Faye a kol. 2003: 75).

sousední Čínou přišel v roce 2002 o území na jihovýchodě, a v roce 2001 se na jeho úkor teritoriálně obohatil Uzbekistán. Mezinárodně se Biškek snaží prezentovat zemi jako stabilní demokracii v regionu, což je především cílené na Západ (Horák 2005: 159 – 160). O dobré vztahy však usiluje i se sousední Čínou a Ruskem. V roce 2000 došlo k podepsání smlouvy o přátelství, spojenectví a partnerství s ruskou stranou. S Čínou se Biškeku podařilo uzavřít dohodu o hraničním uspořádání. Obě země jsou nakloněné realizaci výstavby železničního koridoru mezi čínským Kašgarem a uzbeckou Ferganou, který by zemi více otevřel nejen mezinárodnímu trhu (Snow – Faye a kol. 2003: 75).

V roce 2012 došlo k podepsání smlouvy mezi Biškekem a Moskvou o výstavbě vodních elektráren. Vodní projekt by značně posílil energetickou nezávislost země. Investorem a realizátorem se měly stát ruské státní společnosti, které však v průběhu let nedostály svých závazků a na financování se podílely jen částečně. Reakcí Biškeku bylo v roce 2016 odstoupení od smlouvy. Nejedná se o první případ, kdy ruská strana nesplnila své investiční závazky. Podobně ztroskotala i výstavba Kaspického plynovodu v režii Gazpromu. Projekt měl ulehčit přepravu plynu z Kazachstánu a Turkmenistánem (The Central Asia – Caucasus Analyst 2016a).

2.5. Tádžikistán

Tádžikistán se podobně jako jeho severního sused Kyrgyzstán potýká s extrémními terénními podmínkami, které znemožňují realizaci a využívání železniční dopravy, a proto Dušanbe klade vysokou prioritu na dopravu silniční, na které je závislá. Většina dopravních tras vede přes území Uzbekistánu, se kterým však Tádžikistán vede vleklé hraniční spory. Podobná situace platí i pro hraniční přechody s Kyrgyzstánem. Transport přes území Afghánistánu je ztížen

tamní nestabilitou a bezpečnostní situací. Realizace efektivní infrastruktury propojující zemi s Čínou je stále v nedohlednu (Snow – Faye a kol. 2003: 78).

Z geopolitického hlediska se Tádžikistán jeví jako slabá země. Členitost terénu snižuje schopnost kontrolovat vlastní území. Poměrně nízký počet obyvatel, nejenom způsobený dopady občanské války, rovněž snižuje potenciál země. Surovinová vybavenost Tádžikistánu není široká, přičemž hlavními exportními komoditami jsou hliník a bavlna. Země je však podobně jako Kyrgyzstán bohatá na vodu, což je jistou výhodou ve vztahu k Uzbekistánu či Turkmenistánu, kam řeky pramenící na tádžickém území tečou. Nicméně opět jako v případě Kyrgyzstánu je Tádžikistán intenzivně závislý na uzbeckém zemním plynu¹⁸ (Horák 2005: 119 – 220).

Navíc v roce 2013 Uzbekistán oznámil svůj plán realizovat výstavbu železnice mezi Taškentem a Namanganem přes horský průsmyk Kamčik, jež by nahradila dosavadní spoj vedoucí přes území Tádžikistánu. Tímto projektem by de facto Tádžikistán odstříhl od plánovaného železničního koridoru spojující tuto část regionu s Čínou. Přístup a chování Uzbekistánu se dá interpretovat jako reakce na plán Dušanbe vystavět gigantickou vodní přehradu Rogun, jež by měla dle Taškentu negativní dopady na uzbecké zemědělství, ale přispěla by významnou měrou k energetické nezávislosti Dušanbe (Eurasianet.org 2013).

Tádžikistán se stal místem vojensko-strategických zájmů Ruska a Spojených států, a to v souvislosti s Afghánistánem. Během afghánské občanské války se stal opěrným bodem pro Rusko podporující tzv. Severní alianci¹⁹. Spojené státy po vstupu do konfliktu projevíly zájem o využití území Tádžikistánu pro vybudování svých vojenských základů. Nicméně i přes slibný

¹⁸ V roce 2012 zastavil Taškent dodávky zemního plynu do Tádžikistánu. Za důvod se pokládá nesouhlas Uzbekistánu s tádžickými vodními projekty (Eurasianet.org 2012).

¹⁹ Afghánská severní aliance neboli Spojená islámská fronta za osvobození Afghánistánu byla vojenská skupina bojující proti vládnoucímu Tálibánu v letech 1996 – 2001. Hlavními spojenci byly Rusko, Írán a Tádžikistán (BBC 2001).

přísun amerických investic do slabé ekonomiky země nebyly snahy Spojených států úspěšné (Horák 2005: 119 – 121).

3. Postsovětská střední Asie jako transnacionální region

Jak již bylo výše zmíněno, Střední Asie (v rámci této práce s přívlastkem postsovětská) je identifikována jako transnacionální region. Jedná se tedy o politicko-geografický celek obsahující podobné či totožné politické a společenské charakteristiky, k jejichž utvoření došlo během historického vývoje. Můžeme konkrétně zmínit období koloniální správy carského Ruska a posléze inkorporace do Sovětského svazu. Zánik sovětského federálního státu zanechává tuto oblast s možným potenciálem navázání regionální spolupráce. Vzájemná spolupráce totiž může vést k získání většího vlivu regionu na mezinárodní scéně. Ve zkratce, společný hlas pěti zemí má větší váhu než každý odděleně. Navíc ekonomickou spoluprací vzniká ekonomický růst zúčastněných stran. To, zdali postsovětské středoasijské republiky spolupracují, či naopak volí svou cestu samostatně, bude předmětem této kapitoly.

3.1. Integrace a konkrétní integrační projekty v regionu

Na počátku 90. let minulého století, kdy středoasijské státy nabyly svou samostatnost, se objevily jak integrační, tak i dezintegrační snahy. Dá se konstatovat, že zpočátku převládaly tendence neintegrovat se a zvolit svou vlastní cestu. Nacionalismus, který pramenil z odporu k již neexistující sovětské

nadvládě, a hledání vlastní identity se staly hlavními ukazateli domácí i zahraniční politiky. Středoasijské republiky spatřovaly svou budoucí prosperitu v nalákání zahraničních investic ze stran světových velmocí na hojnost vlastních surovinových zdrojů²⁰ (především ropa, zemní plyn nebo bavlna) a strategické umístění regionu. Rivalita v oblasti převažovala spolupráci i během historie. Ke sjednocení došlo až pod vládou Sovětů (nejdříve v podobě Turkestánské autonomní sovětské socialistické republiky a posléze ve více rozmělněném režimu jednotlivých sovětských jednotek). Navíc namísto budování a podpory plošné spolupráce mezi pěti sovětskými republikami, sovětský model upřednostňoval vertikální komunikaci (tedy republika – centrum) (Horák 2008: 57 – 58). Neumožňoval vytvoření rámce nebo platformy pro možnou regionální kooperaci. Střední Asie byla jedna z mnoha ekonomických jednotek sovětského plánovacího systému. Mezi středoasijskými republikami nebyla vybudována dostatečná infrastruktura (např. absence železničního spojení nebo potrubního vedení pro ropu či zemní plyn), jež by umožňovala efektivní ekonomickou výměnu či jinou spolupráci po nabytí jejich samostatnosti (Geyikdagi 2008: 66). Důkazem této skutečnosti je silná dosavadní provázanost regionu s bývalým imperiálním centrem. I přes tyto pro integraci nepříznivé podmínky, došlo k pokusům a realizacím regionálních integračních projektů, a to buďto z ekonomických nebo bezpečnostních důvodů.

Na úvodu této podkapitoly je nezbytné konstatovat, že v době minulé, ale i současné, je výhradně regionální a úspěšná integrace mezi státy, které jsou nadále v procesu utváření svých státností, de facto neuskutečnitelná. Je to způsobeno i velmi egoistickými postoji středoasijských republik k jakýmkoliv integračním projektům a absencí vzájemné solidarity v regionu. Vše je navíc komplikováno značně problematickými vztahy mezi jednotlivými zeměmi. Integrační projekty, kterých se účastní středoasijské státy, jsou tedy mnohdy

²⁰ Potencionální vzájemnou spolupráci ztěžuje i fakt, že surovinová výbava středoasijských republik je velmi podobná, což z nich dělá ve větší míře konkurenty (Horák 2008: 57).

iniciované vnějšími aktéry (především Ruskem a Čínou), jež tyto projekty využívají v rámci posilování svého vlivu v regionu. Již uskutečněné či stále existující integrační projekty (organizace) trpí institucionální slabostí a častým nesouladem přijatých dohod či norem na nadnárodní úrovni s právními normami a reálnou politikou členských států (Horák 2009: 180 – 181).

Režim vzájemných vztahů, které jsou především konkurenční, je dán vedle vnějšího faktoru, jenž symbolizuje geopolitický střet vnějších aktérů (Ruska, Číny, Spojených států nebo Turecka) i faktorem vnitřním. Střední Asie dnes představuje živou směs místních aktérů (i v rámci jednotlivých států) s rozličnými zájmy. Středoasijské republiky přistupují k okolním velmocím s různými postoji, které se obvykle vzájemně neshodují. Vztahy mezi jednotlivými středoasijskými státy bývají při nejlepším obezřetné či ostražitě. To ovlivňuje a promítá se do jejich přístupů souvisejících s jejich sympatiemi či antipatiemi k Východu nebo Západu. I přesto, že jejich strategické vize jsou často netransparentní a nečitelné, vývoj naznačuje tomu, že směřují k budoucnosti vzájemné spolupráce. Anebo se o to minimálně pokoušejí, tedy s výjimkou značně pasivního Turkmenistánu (Wimbush 2011: 260).

3.1.1. Šanghajská organizace pro spolupráci²¹

Tato mezivládní organizace byla založena v červnu roku 2001 v čínské metropoli Šanghaj. Zakládajícími členy jsou Čínská lidová republika, Ruská federace, Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán a Uzbekistán. Mezi hlavní cíle organizace patří posilování vzájemné důvěry a sousedských vztahů, podpora spolupráce v oblasti politiky, hospodářství, energetiky, dopravy, ochrany

²¹ *The Shanghai Cooperation Organization; Шанхайская организация сотрудничества*

životního prostředí, kultury, cestovního ruchu nebo vědy. Všechny zúčastněné strany usilují o zajištění míru, stability a bezpečnosti v regionu. Mezi pozorovatelské země patří Indie, Mongolsko, Bělorusko, Afghánistán, Pákistán a Írán. Partnerskými státy, se kterými vede organizace dialog, jsou dále Turecko, Ázerbájdžán, Arménie, Kambodža, Nepál a Srí Lanka (The Shanghai Cooperation Organization 2017).

Vzniku této organizace však předcházely o něco starší události. Týkaly se řešení²² sporů ohledně státních hranic mezi Sovětským svazem a Čínskou lidovou republikou. Zánikem Sovětského svazu se problematika hraničních sporů stala vedle Číny a Ruska starostí i nově vzniklých republik Kazachstánu, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu. Série jednání, které probíhaly v rámci této pětice, vedly k podepsání Smlouvy o posílení důvěry ve vojenské oblasti v dubnu 1996 rovněž v Šanghaji. Státy, kterým se začalo přezdívat tzv. Šanghajská pětka²³, se zároveň zavázaly ke každoročnímu pořádání summitů (Horák 2008: 59). V roce 1997 se „Pětka“ v Moskvě dohodla na snížení v počtu ozbrojených složek přítomných při společných hranicích (Baizakova 2013: 62). Transformace Šanghajské pětky do podoby organizace proběhla, jak je zmíněno výše, v červnu 2001. Na počátku téhož roku byl přizván Uzbekistán, který se připojil k již vznikající organizaci. To znamená, že již čtyři středoasijské republiky z celkových pěti se staly členy jedné mezinárodní organizace, která svým vznikem položila základ pro vytvoření nového euroasijského mocenského pólu (Baizakova 2013: 65).

V roce 1998 vyvstala otázka ohledně ekonomické stránky spolupráce. V současnosti je kooperace v oblasti hospodářství jednou z hlavních aktivit této organizace. Dlouhodobým cílem organizace je vytvoření zóny volného obchodu. Cílem krátkodobějším je zvýšení obchodní výměny a toku zboží v rámci regionu

²² V roce 1989 došlo k podepsání smlouvy mezi oběma stranami vymezující sovětsko-čínskou státní hranici na východě. Mimo toho se obě strany dohodly na snížení příhraniční vojenské přítomnosti (Horák 2008: 59).

²³ *The Shanghai Five Group; Шанхайская пятёрка*

(Baizakova 2013: 66). Těsnější ekonomickou integraci mezi šesticí států ztěžuje skutečnost, že jejich ekonomiky jsou velmi různorodé až nesourodé. Nicméně z hlediska energetiky existuje mezi členskými státy provázanost, která je daná vzájemnou závislostí. Čína, Kyrgyzstán a Tádžikistán jsou odběrateli uzbecké a kazašské ropy se zemním plynem. Naopak Uzbekistán je odběratelem kyrgyzské či tádžické vody (Horák 2008: 63). Za hlavního iniciátora ekonomické spolupráce je považována Čína, která je nejhlasitějším zastáncem zóny volného obchodu nebo rozvojového fondu, prostřednictvím kterého by zefektivnila investování ve státech Střední Asie. Její pronikání do středoasijského prostoru by bylo o to snazší. Tyto snahy však může brát Moskva jako rozšiřování čínského vlivu do prostoru bývalého Sovětského svazu (Council on Foreign Relations 2015).

Organizace se soustředí i na zajištění bezpečnosti v regionu. Jeden z rozhodujících faktorů, který přinutil všechny strany ke spolupráci v otázce bezpečnosti, byla situace v Afghánistánu, který byl dlouhou dobu (zejména v období občanské války a posléze za vlády Tálibánu) zdrojem nestability (Baizakova 2013: 61). Velkou výzvou pro Šanghajskou pětku/šestku byly i aktivity radikálního Islámského hnutí Uzbekistánu²⁴ na území Kyrgyzstánu. V rámci agendy se objevilo téma terorismus, který se stal vedle extremismu a separatismu součástí tzv. „trojice zla“. Nicméně pohled členů na podobu spolupráce se poměrně lišil. Zatímco velké státy jako Rusko, Čína a Kazachstán měly zájem mimo jiné i na spolupráci v oblasti ekonomiky, Kyrgyzstán, Tádžikistán a Uzbekistán tíhly přednostněji k vojenské a zpravodajské aktivitě s cílem eliminovat v regionu terorismus. Během války v Afghánistánu neměla Šanghajská organizace pro spolupráci jednotný²⁵ postoj k „tažení proti terorismu“. Po porážce Tálibánu přišla organizace s novými vojensko-

²⁴ Islámské hnutí Uzbekistánu, které je zřejmě napojeno na mezinárodní teroristickou síť, bylo založeno uzbeckými islamisty, kteří se zúčastnili bojů v občanské válce v Tádžikistánu, stojí za bombovými útoky v Taškentu a Bucharě v roce 2004, a také podnikali ozbrojené akce na území Kyrgyzstánu v letech 1999-2000 (tzv. batkenské války) (Kokaisl a kol. 2007: 213).

²⁵ Existovala zde pouze podpora od jednotlivých středoasijských států, které navíc poskytovaly Spojeným státům zázemí v podobě využívání jejich vojenských základů (Horák 2008: 62).

bezpečnostními tématy. Jedním z nich mělo být oslabení vlivu Spojených států²⁶ v regionu. Podpora Spojených států ze strany středoasijských zemí však měla klesající tendenci, jelikož americká vojenská přítomnost jim nepřinášela výhody. Nejsilněji proamerickým se jevil Uzbekistán. Jeho návrat do ruské sféry vlivu byl zahraničně-politickou prioritou Moskvy mezi lety 2003 – 2004 (Horák 2008: 60 - 62). Během několika posledních let se podařilo Šanghajské šestce navázat a prohloubit vojenskou spolupráci²⁷, a to například ve sdílení informací tajných služeb v boji proti terorismu (Council on Foreign Relations 2015).

V roce 2004 došlo v rámci organizace k založení útvaru věnujícího se boji proti terorismu (Regionální protiteroristická struktura). Jeho hlavní činností bylo postupovat proti již výše zmíněným a deklarovaným „třem zlům“. Sídlo útvaru je v Taškentu²⁸, hlavním městě Uzbekistánu (Aris 2011: 25).

Existuje mnoho názorů tvrdících, že Šanghajská organizace pro spolupráci je zejména nástrojem k projekci mocenských ambic Číny nebo především Ruské federace, a slouží k vyvažování americké přítomnosti v regionu Střední Asie. Nicméně síla vlivu organizace se odvíjí od vztahu mezi Čínou a Ruskem, který má často své limity. Oba státy se někdy jeví jako dva regionální konkurenti, a jejich případné spory mohou paralyzovat fungování organizace (Aris 2011: 6 – 7). Navíc skutečnost, že některé středoasijské republiky udržují silný kontakt se Spojenými státy, vyvrací teorii ukazující na tuto organizaci jako na jakési čínsko-ruské „kondominium“ (Horák 2008: 65).

²⁶ Intervencí do Afghánistánu došlo bezesporu k rozšíření vlivové sféry Spojených států v regionu Střední Asie.

²⁷ Zatím nejmasivnějším společným vojenským cvičením bylo protiteroristické cvičení o 7000 mužích na území čínské autonomní oblasti Vnitřní Mongolsko v roce 2014 (TASS 2014).

²⁸ Umístěním protiteroristické centrály do Taškentu sledovala Moskva těsnější přitáhnutí relativně proamerického Uzbekistánu do struktur a pobídnutí k aktivnější spolupráci v rámci organizace (Horák 2008: 63).

3.1.2. Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti²⁹

Kořeny vzniku této organizace pocházejí z doby dezintegrace Sovětského svazu na počátku 90. let. Po rozpadu Sovětského svazu došlo k postupnému stahování vojenských sil a vybavení z bývalého sovětského území. Nově vzniklé středoasijské republiky byly de facto zanechány bez vojenské ochrany, kterou jim do zániku Svazu garantovala přítomnost sovětských vojenských sil. Rusko se ve skutečnosti stalo jedinou bývalou sovětskou republikou, která byla vybavena plnohodnotnou vojenskou silou. Na základě této skutečnosti a potřeby zajistit ochranu přišly bývalé sovětské republiky s iniciativou založení regionální bezpečnostní organizace. V květnu roku 1992 byla podepsána v Taškentu smlouva mezi zástupci Kazachstánu, Kyrgyzstánu, Tádžikistánu, Uzbekistánu, Ruska a Arménie. Podepsáním byla založena Organizace Smlouvy kolektivní bezpečnosti (rovněž známá jako Taškentská smlouva). V následujícím roce se k uskupení přidaly Ázerbájdžán, Gruzie a Bělorusko (Peimani 2009: 311). Signatáři smlouvy se zavázali, že nevstoupí do žádné jiné vojenské organizace či uskupení. Domluvili se na pořádání konzultací a na sladění vojensko-bezpečnostní politiky s cílem eliminovat bezpečnostní hrozby (Organizacija Dogovora o kollektivnoj bezopasnosti 2017). Co se týče vztahů mezi jednotlivými členy, OSKB má více podobu kolektivní obrany než bezpečnosti, jelikož v případě útoku na některého z členů jsou ostatní členové povinni napadenému poskytnout potřebnou (vojenskou či jinou) pomoc (Hoffmann 2014: 165).

V průběhu 90. let organizace nevyvíjela příliš intenzivní činnost. Nicméně během druhé poloviny této dekády došlo v členských zemích k vytvoření regulérních ozbrojených sil. V roce 1999, kdy platnost zakládající smlouvy vypršela, odmítly země Uzbekistán, Ázerbájdžán a Gruzie pokračovat v členství v organizaci. Místo toho se začlenily do vznikajícího uskupení GUUAM, čímž daly

²⁹ The Collective Security Treaty Organization; Организация Договора о Коллективной Безопасности

přednost spolupráci se Západem než Ruskem (Horák 2008: 69). Na podzim roku 2001 došlo k prvním společným cvičením nově vytvořených Kolektivních sil rychlé reakce, což bylo reakcí na tzv. druhou batkenskou válku³⁰ v roce 2000 a činnost radikálního Islámského hnutí Uzbekistánu. Události v Afghánistánu posléze poukázaly na nezpůsobilost a nejednotnost organizace, a středoasijské státy se začaly více spoléhat na vojenskou přítomnost NATO a Spojených států. Rusko se poté snažilo různými prostředky³¹ zastavit pronikání amerického vlivu do regionu. Jistým geopolitickým zlomem v regionu Střední Asie se stala změna zahraničněpolitického směřování Uzbekistánu. Tato nejlidnatější postsovětská středoasijská země, která již byla součástí Šanghajské šestky, vstoupila do Euroasijského ekonomického společenství (2005). Dostat Uzbekistán i do společného vojensko-bezpečnostního spolku bylo ruskou prioritou. To se stalo realitou v roce 2006 a Ruská federace tak potvrdila svou převahu v regionu (Horák 2008: 70 – 71).

Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti se příliš nejeví jako funkční a efektivní instituce. To se prokázalo v případě etnického konfliktu v Kyrgyzstánu³² v roce 2010, přístupu vůči postkonfliktní situaci v Afghánistánu po roce 2014 či neschopnost odpovědět na jiné konflikty na území členských států (Kropatcheva 2016: 1526 – 1527). V souvislosti s tímto uskupením se hovoří o geopolitických zájmech a hegemonii ze strany Ruska. Snahou Moskvy je udělat OSKB jediným poskytovatelem bezpečnosti v regionu a postavit ji na stejnou úroveň, jako je NATO (Kropatcheva 2016: 1545).

³⁰ Batkenské války (1999 – 2000) byl ozbrojený konflikt na území jižního Kyrgyzstánu a Uzbekistánu, který byl vyvolán Islámským hnutím Uzbekistánu. Předmětem bojů bylo mimo jiné získání kontroly nad drogovými trasami (Horák 2010).

³¹ Šlo například o nabídku levnějších dodávek vojenské techniky středoasijským partnerům nebo snahy o vyšší míru institucionalizace organizace vytvářením nových struktur.

³² Konflikt, který vypukl mezi Kyrgyzy a Uzbeky v jižních částech Kyrgyzstánu, byl jedinečnou příležitostí pro organizaci prokázat svou vojensko-bezpečnostní roli v regionu. Možná intervence se ale setkala s politickou nevolí, a to především ze strany Ruska. Z hlediska geopolitické důležitosti nebylo pro Rusko nezbytné zasahovat, jako se tomu stalo v Gruzii v roce 2008. Navíc by hrozilo možné zhoršení vztahů se sousedním Uzbekistánem a Čínou. Ze strany OSKB byl konflikt klasifikován jako interní záležitost Kyrgyzstánu. Nicméně ruská strana se podílela na poskytnutí humanitární pomoci a logistické podpory (Kropatcheva 2016: 1539).

Během stále pokračující ukrajinské krize se Rusko snažilo legitimizovat svůj postup na půdě OSKB, což se mu de facto podařilo (většina států OSKB sdílela³³ ruský pohled na situaci). Na druhou stranu však středoasijské státy nadále zachovávají jistou míru neutrality a balancují mezi Ruskem a Západem. To se týkalo například Kazachstánu, jehož prezident Nazarbajev upřednostnil v květnu roku 2014 setkání s představitelem americké diplomacie před setkáním představitelů OSKB. Dále rovněž navázal vztahy s ukrajinským prezidentem Porošenkem. Nejednota se ukázala i při hlasování Valného shromáždění OSN o rezoluci podporující územní celistvost Ukrajiny. Zatímco ruská, běloruská a arménská delegace hlasovala proti, Kazachstán se zdržel hlasování. Kyrgyzstán s Tádžikistánem nehlasovaly vůbec (Kropatcheva 2016: 1540 – 1542).

3.1.3. Euroasijské ekonomické společenství³⁴

Vzhledem ke svému geografickému rozsahu se jedná o jeden z nejpokročilejších integračních projektů v prostoru bývalého Sovětského svazu, a to především v hospodářské a humanitární oblasti. Počátky Euroasijského ekonomického společenství (dále jen EurAsEC) jsou patrné v celní unii mezi státy SNS - Ruska, Běloruska z roku 1995. K této dvojici se posléze přidal i Kazachstán. V následujícím roce se k celní unii přidal Kyrgyzstán, přičemž se současně ucházel o přijetí do Světové obchodní organizace, do které vstoupil v roce 1998, což bylo v rozporu³⁵ s některými stanovami celní unie. V roce 1999 následovalo Ruskem a Kyrgyzstánem podporované přistoupení Tádžikistánu. To však

³³ S výjimkou Kyrgyzstánu členové OSKB považovali situaci na Ukrajině za další „barevnou revoluci“ sponzorovanou zvenčí. Navíc všichni členové uznali výsledek krymského referenda (Kropatcheva 2016: 1541).

³⁴ Eurasian Economic Community; Евразийское экономическое сообщество

³⁵ Kyrgyzstán se stal vůbec první středoasijskou republikou, která se stala členem Světové obchodní organizace. S přistoupením ale přišla pro Biškek i povinnost bez výjimek otevřít svou ekonomiku (snížením cel daleko více pod průměr celní unie) směrem k ostatním ekonomikám WTO. To bylo vnímáno uskupením v čele s Moskvou za ohrožení jejich ekonomických zájmů. Obavy se týkaly například reexportu levného čínského zboží přes kyrgyzský trh (Horák 2008: 80).

znamenaloby jisté zpomalení vzájemné integrace. Dlouhotrvající občanský konflikt a neblahý stav národní ekonomiky postavily Tádžickou republiku do role nejslabšího člena uskupení. V rámci přistoupení se Dušanbe zavázalo k plnění dohodnutých podmínek ve speciálním režimu. Zároveň představitelé „celní pětky“ podepsali smlouvu o celní unii a jednotném hospodářském prostoru a dohodli se na budoucí integraci ve formě tří fází³⁶ (Horák 2008: 72 – 76).

V roce 2000 došlo k významné institucionalizaci dosavadního integračního procesu uskupení. V kazašské Astaně byla podepsána smlouva o vytvoření Euroasijského ekonomického společenství, a následně došlo k přetvoření dosavadního režimu bilaterální a multilaterální podoby v řádnou mezinárodní organizaci (Eurasian Economic Community 2015). Součástí nově vzniklé organizace byla i tzv. komise stálých představitelů, kde se rozhodovalo na základě váženého hlasování. To znamená, že váha³⁷ hlasu se odvozovala od síly národní ekonomiky (Horák 2008: 77).

V roce 2006 do EurAsEC přistupuje Uzbekistán (Eurasian Economic Community 2015). Jeho členství však nepřineslo organizaci přínos. Podoba uzbecké ekonomiky, která se vyznačuje silnou rolí státu a velmi slabým fungováním volného trhu, byla zcela odlišná od ekonomik ostatních členů uskupení. Dalším problémem se jevila i jeho poměrně nestabilní a nestálá zahraniční politika, jež balancuje mezi Ruskem a Západem. K tomu se Uzbekistán projevil jako nespolehlivý partner v plnění smluvených dohod. Slavomír Horák (2008) ve své publikaci vysvětluje členství Uzbekistánu snahou Moskvy uplatnit své zahraničně-ekonomické směřování napříč regionem bývalé sovětské střední Asie. V rámci EurAsEC byly přijaty rovněž návrhy ohledně regionálního rozvoje. Pro jeho financování byla zřízena Euroasijská banka rozvoje, za kterou se svým

³⁶ Cílem první fáze bylo vytvoření zóny volného obchodu. V rámci druhé fáze mělo dojít k vytvoření celní unie, přičemž inspirací měl být Schengenský prostor. Poslední fáze měla znamenat vznik jednotného hospodářského prostoru (Horák 2008: 76).

³⁷ Ruská federace měla 40 % hlasů, tedy vzhledem k potřebné 2/3 většiny hlasů oplývalo právem veta. Pro srovnání Kyrgyzstán s Tádžikistánem měly každý po 10 % (Horák 2008: 77).

kapitálem stály Rusko s Kazachstánem. I přes přijímání jednotlivých norem, pravidel či koncepcí realita ukazuje, že společná integrace zúčastněných zemí není možná. Důvodem bylo, že národní legislativy často nejsou v souladu³⁸ s právními normami, které byly přijaty na úrovni organizace, resp. celní unie (Horák 2008: 77 – 78).

V roce 2008 organizaci opouští Uzbekistán. Ohledně jeho zájmu vystoupit z EurAsEC nebyl zmíněn významný důvod. Nicméně postup Taškentu se dá interpretovat jako pokus obnovit dobré vztahy se Západem³⁹ a postavit se sílícímu vlivu Moskvy, která klade stále větší důraz na propojování bezpečnosti a ekonomické spolupráce (Eurasianet.org 2008).

Zásadním neúspěchem EurAsEC je skutečnost, že se mu nepodařilo vytvořit funkční jednotný celní prostor. Právě však celní unie byla fundamentálním důvodem vzniku tohoto ekonomického uskupení. Ve skutečnosti se vzájemný obchod realizoval prostřednictvím modelu Rusko – jiná členská země a neprobíhal na bázi celé EurAsEC. Celní režim Ruské federace byl aplikován na úrovni celého uskupení, což zavinilo navýšení cel pro export třetích zemí do Kazachstánu, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu. Rusko tím získalo preferenční přístup na trhy středoasijských republik, které za těchto podmínek nebyly ve výhodné pozici (Tarr 2016: 2 – 3). Uskupení se po celou dobu potýkalo s problémy s financováním. Hlavními přispěvateli byly Rusko s Kazachstánem, a platební indispozice ostatních členských států zpomalovala cílenou integraci.

³⁸ Například co se týče regulování zahraničního obchodu, jednotlivé státy preferovaly individuální bilaterální postupy nad společným řešením v rámci celku. Rovněž docházelo k různým regulačním opatřením mezi samotnými členy uskupení za účelem ochrany vlastního trhu před konkurencí (Horák 2008: 78).

³⁹ V tomtéž roce dostal uzbecký prezident Karimov zprávu od Evropské unie, že plánuje navýšit dosavadní sankce, které byly na Uzbekistán uvaleny kvůli nevpuštění vyšetřovatelů OBSE ohledně konfliktu v Andižanu z roku 2005 (Shepherd 2008). V roce 2009 nakonec došlo ke zrušení uvalených sankcí, a to navzdory pokračujícím obavám souvisejícím s porušováním lidských práv (BBC 2009).

Nicméně do okamžiku zformování celní unie v rámci EEU je EurAsEC považováno za jediný integrační projekt, který dosáhl v rámci postsovětského prostoru nejvyššího stupně integrace (Khachatryan 2016: 76).

EurAsEC zaniká koncem roku 2014 a nahrazuje ho na počátku roku nového geograficky daleko omezenější Euroasijská ekonomická unie⁴⁰, která vznikla podepsáním smlouvy mezi představiteli Ruska, Běloruska a Kazachstánu (KAZINFORM 2014). Vzniku EEU předcházela v roce 2007 (ještě v rámci EurAsEC) domluva zmíněné trojice států o vytvoření celní unie. S Kyrgyzstánem, Tádžikistánem a Uzbekistánem nebylo počítáno. Důvodem byla pravděpodobně nízká úroveň ekonomické vyspělosti těchto států (Weitz 2014: 32). Tři ekonomicky silné postsovětské země, které mají tvořit jádro euroasijské integrace, se rozhodly vybudovat novou organizaci jako platformu pro intenzivnější a hlubší ekonomickou spolupráci. Vzorovým modelem se měla stát Evropská unie (Yesdauletova – Yesdauletov 2014: 6). Dalšími státy, které se k EEU připojily, jsou Arménie a Kyrgyzstán.

Dalším potencionálním členem by se mohl stát Tádžikistán, který je s Ruskem po ekonomické i bezpečnostní⁴¹ stránce úzce propojen. Otázkou však je stabilita tamního politického režimu. Uzbekistán spolu s Turkmenistánem se vyznačují poměrně ambivalentními vztahy vůči Moskvě a jsou skeptičtější k regionální spolupráci v tomto euroasijském formátu. Rusko sice má na dvě zmíněné země relativní vliv, ale nemá sílu napřímo ovlivňovat domácí rozhodovací proces, jako tomu je například u Kyrgyzstánu či Tádžikistánu (Stratfor 2014).

I přesto, že v rámci této platformy není přílišná ochota k integraci na politické úrovni, Rusko, Kazachstán, Kyrgyzstán nebo Tádžikistán artikulují a

⁴⁰ Eurasian Economic Union; Евразийский экономический союз

⁴¹ V roce 2012 došlo k prodloužení doby ruské vojenské přítomnosti (jmenovitě 201. vojenské základny) na půdě Tádžikistánu na dalších 30 let. Tádžikistán je pro Rusko hlavním opěrným bodem obrany proti nové hrozbě radikálního islamismu a obchodu s drogami pronikající do regionu z Afghánistánu (Reuters 2012).

prosazují velmi podobné hodnoty. Politické elity Kazachstánu se po dlouhou dobu vyznačují touhou po regionální stabilitě. Jeho euroasijské integrační směřování je důsledkem poměrně proruské zahraniční politiky. Případy Kyrgyzstánu a Tádžikistánu jsou podobné s tím rozdílem, že tyto dvě velmi slabé ekonomiky nemají kapacity ani prostor pro zahraničně-politické manévry. Jejich bezpečnost je do značné míry garantována ruskou vojenskou přítomností.

Chceme-li hovořit o možné hegemonii Ruska v rámci EEU, po ekonomické stránce je vliv Moskvy poměrně slabý. To je dáno především hospodářskou kondicí⁴² a podobou ruské ekonomiky, která například trpí nedostatečnou mírou diverzifikace. Z geopolitického hlediska můžeme považovat EEU jako blok států soustřeďujících se kolem Ruska, které vnímá tento projekt spíše jako mocenský blok fungující na základech převážné části teritoria bývalého Sovětského svazu a vymezující se vůči Západu (Kirkham 2016: 111 – 112; 124 – 125).

3.1.4. Organizace Středoasijské spolupráce⁴³

Organizace Středoasijské spolupráce byla regionální mezivládní organizací existující v letech 2002 – 2005/2006⁴⁴ na většině území postsovětské Střední Asie.

Počátky vnitřní středoasijské spolupráce se datují do období čerstvě po rozpadu Sovětského svazu. K první neformální schůzce představitelů středoasijských zemí došlo již v červnu roku 1990. Prezidenti všech⁴⁵ pěti již de facto nezávislých států se sešli na konci roku 1991 v Ašchabadu, kde podpořili

⁴² V současné době je situace dále ztížena sankcemi, které byly na Rusko uvaleny Západem v souvislosti s anexí Krymu.

⁴³ Central Asian Cooperation Organization; Центральнo-Азиатское сотрудничество

⁴⁴ V roce 2005 byla OSS začleněna do EurAsEC, do kterého přistupuje v následujícím roce Uzbekistán, což znamená definitivní konec OSS.

⁴⁵ To bylo také naposledy, kdy se setkali vrcholní představitelé pěti středoasijských republik v takovém formátu. Důvodem je neochota Turkmenistánu podílet se na jakýchkoliv integračních projektech (Horák 2008: 83).

vznik SNS. Významným posunem v regionální středoasijské integraci bylo podepsání smlouvy o vytvoření jednotného hospodářského prostoru mezi Kazachstánem a Uzbekistánem v roce 1994. Následně se připojil i Kyrgyzstán a trojice zemí se dohodla na vytvoření celní unie v podobě Středoasijské ekonomické unie. V roce 1998 se přidává Tádžikistán. Tradičně „stranou stojící“ a neangažující se Turkmenistán neměl zájem se na tomto integračním projektu podílet. Organizace oficiálně vzniká v prosinci roku 2001 a hlavním vyhlášeným cílem se stala vzájemná kooperace v oblasti politiky, hospodářství a humanitárních záležitostí (Horák 2008: 83 – 84).

V rámci tohoto uskupení vedle sebe koexistovali dva silní regionální aktéři – Kazachstán a Uzbekistán, jejichž vztah spíše připomínal rivalské soupeření o vliv v regionu, což se stalo zásadní potíží jakýchkoliv integračních snah. Politické rozepře⁴⁶ mezi jednotlivými státy brzdily implementace již sjednaných dohod. Další negativní okolností byla vzájemná neslučitelnost ekonomik. Velmi stěží může dojít k propojení ekonomicky liberálních trhů (případ Kazachstánu či Kyrgyzstánu) s rigidní, relativně uzavřenou a protekcionistickou ekonomikou Uzbekistánu. Vstupem Kyrgyzstánu do WTO (1998) se situace ještě zhoršila, jelikož to vyprovokovalo celní válku mezi onou trojicí. V roce 2000 Uzbekistán zavedl vízovou povinnost⁴⁷ pro občany Kyrgyzstánu a Tádžikistánu, čímž se dopustil porušení smluv. Středoasijské země navíc preferovaly jiné integrační projekty, kterými byly EurAsEC (Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán), WTO (Kyrgyzstán) a do roku 2005 GUUAM (Uzbekistán). V roce 2004, kdy bylo do OSS přijato Rusko, došlo k naprosté změně podoby organizace. Vzhledem k politickému i ekonomickému postavení se stalo vedoucí silou právě nově přistoupiší Rusko, které upřednostňovalo spolupráci na bázi stále existujícího

⁴⁶ Příkladem jsou události z roku 1999, kdy Uzbekistán nechal zaminovat hraniční pásmo s Kyrgyzstánem a Tádžikistánem s cílem ochránit své území vůči terorismu. Tato opatření však vedla k civilním oběťm. Na požadavky kyrgyzské strany na odstranění min Taškent zareagoval asertivně. Nicméně Biškeek uplatnil podobná opatření i na svých společných hranicích s Tádžikistánem (Nichol 2009: 10).

⁴⁷ Deklarovaným důvodem byly rovněž obavy z pronikání islámských radikálů na uzbecké území. Komplikace se ale především dotkla řadových občanů dvou zmíněných zemí (Horák 2008: 86).

EurAsEC. Důsledkem bylo začlenění OSS do struktur EurAsEC, což v realitě znamenalo její definitivní konec (Horák 2008: 85 – 87).

Jisté indicie k obnovení regionální spolupráce v podobném formátu, jako byla OSS, se objevují ze strany Kazachstánu. Kazašský prezident Nursultan Nazarbajev se několikrát nechal slyšet, že by byl nakloněný založení nové organizace sdružující středoasijské země. V roce 2007 projevil tento postoj během své každoroční řeči k národu. Nová unie středoasijských států by podle něj měla zajišťovat čtyři základní ekonomické svobody společného trhu, posílit regionální bezpečnost, politickou stabilitu a prosperitu. U svých protějšků se však setkal s politickou nevhůlí zrealizovat další středoasijský integrační projekt, snad jen s výjimkou bývalého kyrgyzského prezidenta Kurmanbeka Bakijeva (Zhambekov 2015).

3.1.5. GUUAM

Uskupení s názvem GUUAM vzniká v roce 1999 přistoupením Uzbekistánu do již spolupracující skupiny států s označením GUAM, kterou tvořily Gruzie, Ukrajina, Ázerbájdžán a Moldavsko. GUAM vznikl v roce 1997 na summitu Rady Evropy na základě dohody hlavních představitelů zmíněných čtyř států. Pro uskupení GUAM se stalo příznačné prozápadní směřování daných vlád, což připoutalo pozornost, a posléze i podporu ze strany Spojených států. Uzbekistán svým přistoupením rovněž vyjádřil svou prozápadní orientaci. Důvodem byl zájem Taškentu o vybudování dopravního koridoru pro zefektivnění obchodu s Evropou, a přitom se vyhnout válkou sužovaného Afghánistánu, antiamerickému Íránu nebo Kazachstánu, který má příliš vysoká cla. Jako nepřekonatelný problém se však ukázala geografická vzdálenost Uzbekistánu od čtveřice (v cestě ke Kaspickému moři stojí Kazachstán a nevyzpytatelný Turkmenistán). Členství Uzbekistánu se tedy pro všechny strany stává

neefektivní a nepřínosné. Přítomnost GUUAMu prostřednictvím Uzbekistánu se dá interpretovat jako snaha u vyvážení integračních iniciativ pod vedením Ruské federace (EurAsEc nebo OSKB). Na jednu stranu existence GUUAMu znervózňovala Kreml, jenž v něm spatřoval rozšiřování vlivu Spojených států, na druhou stranu se uskupení prokázalo být neschopné vzájemné spolupráce z různých důvodů (např. rozličné názory na režim či oblast spolupráce). Zřízení zóny volného obchodu, jež byla jedním z cílů uskupení, se ukázalo jako nereálné, jelikož většina států je ekonomicky závislá na Rusku. Dalším cílem bylo zapojení do euroatlantických bezpečnostních struktur. Uzbekistán však cílil spíše na pevný bilaterální vztah se Spojenými státy než na spolupráci s NATO nebo Evropskou unií. V roce 2002 se Taškent rozhodl pro pozastavení svého členství, a v roce 2005 definitivně opouští zbylou čtveřici. Za vystoupením Uzbekistánu můžeme vidět jeho neochotu být ve svazku se zeměmi, ve kterých dominují demokratizační iniciativy (Ukrajina a Gruzie) nebo oteplení vztahů s Moskvou (Horák 2008: 89 – 93).

V květnu roku 2013 Taškent podepsal smlouvu o přistoupení do zóny volného obchodu v rámci Společenství nezávislých států. Připojení se dá interpretovat jako významný obrat uzbecké strany ve vztahu k Ruské federaci a její jisté dominance. Nicméně jeho tradiční multivektorová politika je zřejmá i v tomto případě, jelikož Uzbekistán má vedle postsovětského prostoru zájem o realizaci obchodní výměny s jinými státy. V tomtéž roce Taškent požádal o znovuzahájení postupovacího procesu do Světové obchodní organizace. Jeho členství v zóně volného obchodu SNS můžeme tedy více chápat jako možnost okamžitého ekonomického přínosu. V dohledné době se Taškentu nenabízí zajímavější alternativa než spolupráce v rámci tohoto regionu. Je však zřejmé, že alternativy hledá (Hashimova 2013).

Závěr

Jak již bylo uvedeno v úvodu, cílem práce bylo odpovědět na otázky týkající se dvou hlavních témat – postsovětské střední Asie jako transnacionálního regionu a geografické uzavřenosti regionu. V případě prvního tématu byla položena výzkumná otázka ve znění, zdali zkoumaných pět středoasijských států upřednostňuje vzájemnou spolupráci a integrují se v rámci regionu, nebo naopak preferují volbu vlastní cesty. Skutečnost, že jsou součástí regionu, který je pokládán za transnacionální, je na základě dané teorie předurčuje k navázání spolupráce a realizaci potencionálních integračních projektů. Další stěžejní téma týkající se geografické uzavřenosti regionu v sobě nese otázku, jakým způsobem se středoasijské republiky vyrovnávají s tímto znevýhodněním, neboli jakými strategiemi či politikami ho eliminují.

Po rozpadu Sovětského svazu a současně zrodu nezávislého Kazachstánu, Uzbekistánu, Turkmenistánu, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu došlo k několika pokusům o navázání spolupráce a vzniku integračních projektů (organizací). Stalo se tak z iniciativy vnějších aktérů (zejména Ruské federace – bývalého centra), ale i čistě na půdorysu regionu. Tradiční výjimkou se však stal Turkmenistán, který se odmítl podílet na všech uvedených platformách spolupráce. Neochota se integrovat vyplývá z jeho neutrálního statusu, jenž mu byl potvrzen OSN. Většina dosavadních integračních projektů byla realizována na půdorysu přesahujícím region postsovětské střední Asie a na základě podnětu vzniklého mimo region. To znamená, že byl vždy přítomen, nebo byl členem vnější aktér. V případě Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti (OSKB) a Euroasijského ekonomického společenství (EurAsEc) se jedná o Ruskou federaci, v případě Šanghajske organizace pro spolupráci (ŠOS) se jedná o Čínu i Rusko. Z pěti integračních projektů, které jsem uvedl ve své práci, se pouze v jednom případě jednalo čistě o iniciativu středoasijských zemí. Je jím

Organizace středoasijské spolupráce (OSS), na které se podílely čtyři středoasijské státy (Turkmenistán zůstal opět stranou). Nicméně OSS, jejíž existence trvala pouhé čtyři roky, vykazovala známky neefektivnosti a nefunkčnosti. O částečné iniciativě ze strany středoasijských zemí můžeme hovořit v případě OSKB. Zde však hraje významnou (ne-li rozhodující) roli Ruská federace. Uzbekistán je od roku 1999 v rámci uskupení neaktivní.

Příčinou neúspěchu výlučně středoasijské spolupráce jsou politické, společenské či ekonomické faktory, které jsou s regionem pevně spjaté. Patří mezi ně především problematičnost ve vzájemných vztazích, pragmatičnost a egoistické postoje hlavních představitelů, absence vzájemné solidarity a neslučitelnost národních zájmů a ekonomik. Slučují se tedy především v celcích, kde je značná přítomnost nebo dominance vnějšího aktéra. Silná míra pragmatického přístupu ke spolupráci se objevuje v souvislosti s Uzbekistánem. U něho je zřejmé upřednostňování krátkodobých cílů a proměnlivost směru orientace, kdy balancuje mezi Ruskem (ŠOS, OSKB, EurAsEC) a Západem (GUUAM).

Ve dvou případech jsou patrné předpoklady k tomu stát se regionálním lídrem. Těmi jsou Kazachstán a Uzbekistán. U obou hraje velkou roli široké vlastnictví strategicky důležitých surovin. Výhodou Kazachstánu je dále územní velikost, nicméně jeho pozice tuto výsadu značně znehodnocuje. Sousedí totiž s dvěma velmocemi – Ruskem a Čínou, což limituje jeho potencionální mocenské ambice. Situace je v tomto ohledu odlišná v případě Uzbekistánu, který má ideální centrální polohu a nemá společné hranice s výše zmíněnými státy. Možná uzbecká hegemonie je však stále více ideou než realitou.

Geografická uzavřenost regionu postsovětské střední Asie je dalším z nosných témat této práce. Jak jsem uvedl v teoretické části na začátku této kapitoly, jedná se o faktor, který velmi ovlivňuje politickou a ekonomickou realitu všech pěti středoasijských států, a to negativním způsobem.

Představitelé Kazachstánu, Uzbekistánu, Turkmenistánu, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu jsou nuceni reagovat na uvedené znevýhodnění s cílem co nejvíce ho eliminovat. U všech převažuje jedna strategie, jež je zároveň dle obecného názoru nejúčinnější. Tou je snaha o zajištění dostupné a efektivní dopravní infrastruktury na svém, ale zejména i na území sousedních a jiných států, které leží mezi daným uzavřeným státem a, řekněme, nejbližším přístavem. Efektem úspěšného výsledku v této strategii je větší otevřenost státu nejenom vůči mezinárodnímu trhu. Realita je však taková, že ne všechny středoasijské země jsou v tomto směru úspěšné. Nicméně zajištění dostupnosti a větší otevřenosti je téměř otázkou existence. Nedílnou cestou, jak toho docílit, je bezesporu vzájemná spolupráce a rozvíjení dobrých vztahů napříč regionem. Takové tendence se v minulosti objevily a stále objevují. Ne vždy se však setkaly s úspěchem a očekáváním ze stran zúčastněných.

Seznam použité literatury a pramenů

Aris, Stephen (2011). *Euroasian Regionalism – The Shanghai Cooperation Organization* (New York: Palgrave Macmillan).

Baizakova, Kuralai I. (2013) The Shanghai Cooperation Organization's Role in Countering Threats and Challenges to Central Asian Regional Security. *Russian Politics & Law*. Vol. 51, No. 1, s. 59 – 79.

BBC (2001). *Afghanistan's Northern Alliance* (http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/1552994.stm, 12. 4. 2017).

BBC (2009). *EU removes Uzbekistan arms block* (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8327703.stm>, 20. 3. 2017).

CIA – The World Factbook (2017a). *Kyrgyzstan* (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html>, 8. 4. 2017).

CIA – The World Factbook (2017b). *Tajikistan* (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ti.html>, 8. 4. 2017).

CIA – The World Factbook (2017c). *Turkmenistan* (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tx.html>, 10. 4. 2017)

CIA – The World Factbook (2017d). *Uzbekistan* (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uz.html>, 8. 4. 2017).

Council on Foreign Relations (2015). *The Shanghai Cooperation Coorganization* (<http://www.cfr.org/china/shanghai-cooperation-organization/p10883>, 13. 3. 2017).

Deyermond, Ruth (2009). Matrioshka hegemony? Multi-levelled hegemonic competition and security in post-Soviet Central Asia. *Review of International Studies*. No. 35, s. 151 – 173.

Eurasian Economic Community (2015). *About EurAsEC* (<http://www.evrazes.com/en/about/>, 18. 3. 2017).

Eurasianet.org (2008). *Uzbekistan: Evaluating Tashkent's Reason for Leaving the Eurasian Economic Community* (<http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav112508a.shtml>, 19. 3. 2017).

Eurasianet.org (2012). *Uzbekistan to Cut Tajikistan-Bound Gas* (<http://www.eurasianet.org/node/65180>, 12. 4. 2017).

Eurasianet.org (2013). *Uzbekistan: New Ferghana Railway Plan Tweaks Tajikistan* (<http://www.eurasianet.org/node/66683>, 12. 4. 2017).

Geyikdagi, Necla V. (2005) Regional Integration in Central Asia. *Journal of Asia-Pacific Business*. Vol. 6, No. 4, s. 61 – 74.

Glassner, Martin I. (1970). *Access To The Sea For Developing Land-locked States* (The Hague: Martinus Nijhoff).

Hashimova, Umida (2013). Uzbekistan Resists Falling Under Russia's Economic Hegemony. *The Jamestown Foundation* (<https://jamestown.org/program/uzbekistan-resists-falling-under-russias-economic-hegemony/>, 30. 3. 2017).

Hnízdo, Bořivoj (1995). *Mezinárodní perspektivy politických regionů* (Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku).

Hoffmann, Katharina (2014). The Collective Security Treaty Organization. In: Aris, Stephen – Wenger, Andreas, *Regional Organizations and Security – Conceptions and practises* (New York: Routledge) s. 161 – 179.

Horák, Slavomír (2005). *Střední Asie mezi východem a západem* (Praha: Karolinum).

Horák, Slavomír (2008). *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR* (Praha: Karolinum).

Horák, Slavomír (2009). Středoasijská integrace. Pouze pod vlivem velmocí? In: Waisová, Šárka a kol., *Regionální integrační procesy* (Plzeň: Aleš Čeněk) s. 154 – 182.

Horák, Slavomír (2010). *Drogová Hedvábná stezka* (http://www.slavomirhorak.euweb.cz/MP201001_DrogySA.htm, 20. 3. 2017).

Horák, Slavomír (2011). *Závislá nezávislost ve Střední Asii: Proč Střední Asie potřebuje být závislá na vnějších silách?* (<http://www.slavomirhorak.net/news/stredni-asie-sbornik-2008/>, 30. 3. 2017).

Idan, Avinoam – Shaffer, Brenda (2011). The Foreign Policies of Post-Soviet Landlocked States. *Post-Soviet Affairs*. Vol. 27, No. 3, s. 241 – 268.

KAZINFORM (2014). *Agreement on termination of EurAsEC signed in Minsk* (http://www.admin.inform.kz/en/agreement-on-termination-of-eurasec-signed-in-minsk_a2705215, 20. 3. 2017).

Khachatryan, Tsoghik (2016). Does Russia Have an Imperialistic Foreign and Security Policy? – A Discourse on Empires *European Union Foreign Affairs Journal*. No. 1, s. 32 – 109.

Kirkham, Ksenia (2016). The formation of the Eurasian Economic Union: How successful is the Russian regional hegemony? *Journal of Euroasian Studies*. No. 7, s. 111 – 128.

Kokaisl, Petr a kol. (2007). *Lidé z hor a lidé z pouští: Tádžikistán a Turkmenistán* (Praha: Univerzita Karlova).

Kropatcheva, Elena (2016). Russia and the Collective Security Treaty Organisation: Multilateral Policy or Unilateral Ambitions? *Europe-Asia Studies*. Vol. 68, No. 9, s. 1526 – 1552.

Naxera, Vladimír (2011). Přejchodové regiony. In: Cabada, Ladislav – Šanc, David a kol., *Panregiony ve 21. století – Vývoj a perspektivy mezinárodních makroregionů* (Plzeň: Aleš Čeněk) s. 335 – 357.

Nichol, Jim (2009). Central Asia's Security: Issues and Implications for U.S. Interests *Congresial Research Service* (<http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a496338.pdf>, 21. 3. 2017).

Organizacija Dogovora o kolektivnoj bezopasnosti (2017). *Dogovor o kolektivnoj bezopasnosti* (http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=126, 14. 3. 2017).

Pargač, Jan – Vrhel, František (2009). *Střední Asie a Kazachstán: historie, etnicita, jazyky* (Poříčany: BCS).

Peimani, Hooman (2009). *Conflict and Security in Central Asia and The Caucasus* (Santa Barbara: ABC – CLIO).

Reuters (2012). *Russia extends Tajik base lease to curb militant threat* (<http://www.reuters.com/article/us-russia-tajikistan-idUSBRE8940JC20121005>, 20. 3. 2017).

Rosset, Damian – Svarin, David (2014). The Constraints of the Past and the Failure of Central Asian Regionalism, 1991 – 2004. *Regional Studies of Russia, Eastern Europe, and Central Asia*. No. 3, s. 245 – 266.

Roux, Jean-Paul (2007). *Dějiny Střední Asie* (Praha: Lidové noviny).

Shepherd, Monica (2008) Uzbekistan suspends EurAsEC membership. *Boston University* (<https://www.bu.edu/iscip/digest/vol15/ed1505.html#CentralAsia>, 20. 3. 2017).

Snow, Thomas – Faye, Michael a kol. (2003). *Country case studies on the challenges facing landlocked developing countries* (Human Development Report Office – UN Development Programme).

Stratfor (2014). *The Geopolitics and Evolution of the Eurasian Economic Union* (<https://www.stratfor.com/analysis/geopolitics-and-evolution-eurasian-economic-union>, 20. 3. 2017).

Tarr, David G. (2016) The Eurasian Economic Union of Russia, Belarus, Kazakhstan, Armenia, and the Kyrgyz Republic: Can It Succeed Where Its Predecessor Failed? *Eastern European Economics*. Vol. 54, No. 1, s. 1 – 22.

TASS (2014). *SCO exercise Peace Mission 2014 to involve 7,000 troops* (<http://tass.com/world/745617>, 13. 3. 2017).

Tauer, Felix (1984). *Svět islámu* (Praha: Vyšehrad).

The Central Asia – Caucasus Analyst (2004). *Kazakhstan's Peacekeeping Support in Iraq* (<https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/8706-analytical-articles-caci-analyst-2004-1-28-art-8706.html>, 9. 4. 2017).

The Central Asia – Caucasus Analyst (2015). *Kazakhstan's revival of the Silk Road Initiative: the challenges ahead* (<https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13285-kazakhstan-s-revival-of-the-silk-road-initiative-the-challenges-ahead.html>, 20. 3. 2017).

The Central Asia – Caucasus Analyst (2016a). *Bishkek denounces agreement with Moscow on power plants* (<https://www.cacianalyst.org/publications/field->

reports/item/13332-bishkek-denounces-agreement-with-moscow-on-power-plants.html, 20. 3. 2017).

The Central Asia – Caucasus Analyst (2016b). *Prospects of Turkmenistan-Iran gas cooperation* (<https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13402-prospects-of-turkmenistan-iran-gas-cooperation.html>, 20. 3. 2017).

The Shanghai Cooperation Organisation (2017). *About SCO* (http://eng.sectsc.org/about_sco/, 7. 3. 2017).

UN-OHRLLS (2017). *Country Profiles* (<http://unohrlls.org/about-lls/country-profiles/>, 4. 4. 2017).

Weitz, Richard (2014). The Customs Union and Eurasian Union: A Primer. In: Starr, Frederick S. – Cornell, Svante E., *Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents* (Washington: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program) s. 29 – 39.

Wimbush, Enders S. (2011). Great Games in Central Asia. In: Tellis, Ashley – Tanner, Tavis a kol., *Asia Responds to Its Rising Powers* (Seattle and Washington, D.C.: The National Bureau of Asia Research) s. 259 – 282.

Yesdauletova, Ardak – Yesdauletov, Aitmukhanbet (2014). The Eurasian Union: Dynamics and Difficulties of the Post-soviet Integration. *Trames*. Vol. 18, No. 1, s. 3 – 17.

Zhambekov, Nurzhan (2015). Central Asian Union and the Obstacles to Integration in Central Asia *The Central Asia – Caucasus Analyst* (<https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13116-central-asian-union-and-the-obstacles-to-integration-in-central-asia.html>, 21. 3. 2017).

Resumé

The region of Central Asia is characterized by its geographical location, since it is de facto a place of clash between different civilizations and religions. The importance of this region has changed over the course of history. The Silk Road had put Central Asia to the forefront, however, with the development of seafaring, it began to lose its significance and became peripheral. Central Asia is one of the world's transnational regions. The greater part (post-Soviet) of this region was an integral part of the former Soviet Union. It was under the influence of Moscow and it underwent a strong wave of sovietization, respectively, rusification. This is the case for five countries - Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Kyrgyzstan and Tajikistan. In the first part of my thesis I deal with the geographic definition and briefly with the historical development of Central Asia. The second part observes how and to what extent the integration is taking place in the region, since regional integration is one of the important factors in understanding the region as one geopolitical unit. The theme of the third part of my work is the analysis of geographical location of the region, since the fact that post-Soviet Central Asian states do not have access to the open sea plays a significant role there. This fact to some extent disadvantages the region. The aim is therefore to find out how countries with these geographic conditions can cope and what strategies they choose to eliminate or mitigate this significant disadvantage. Cooperation among Central Asian states is often problematic. This is due to various factors. They prefer their own benefit over general success or solidarity. As all the countries are geographically closed and their economies are mainly export-oriented, their main priority is to secure efficient infrastructure on their territory and neighbouring countries in order to gain easier access to the international market.